

I. ROZPRAWY I ANALIZY

DOI: 10.17951/et.2025.37.181

Ewa Maślowska

Instytut Slawistyki PAN, Warszawa, Polska

ORCID: 0000-0002-3178-5977

e-mail: ejmaslowska@gmail.com

Braterstwo dusz w obliczu tragedii (w dyskursie memowym wywołanym rosyjską inwazją na Ukrainę)

**Brotherhood of Souls in the Face of Tragedy: Meme Discourse in
the Aftermath of the Russian Invasion on Ukraine**

Abstract: The article is devoted to the Polish-Ukrainian “brotherhood of souls” that emerged due to the Russian invasion of Ukraine. The author analyses the meme discourse in which Internet users expressed their support for war victims and soldiers. The multi-modality and intertextuality of digital messages support creative expression, while the possibility of disseminating, reproducing and modifying them allows every Internet user to participate in multivoiced discourse. The analysis of memes expressing support for Ukraine reveals the mechanisms of conceptual integration of mental spaces, operating on the notions of brotherhood and soul in the war context. The conceptualisation of brotherhood in a war drama situation follows the following pattern: an event assessed as bad (Russia’s attack on Ukraine) evokes reactive emotions of the observing entity (anger, malice, fear), resulting in actions for the victim – both positive (all forms of help and support) and negative (actions to the detriment of the aggressor). The negative actions gain positive value due to the motivation behind them. By attacking the perpetrator of evil, they refer to the moral right to punish the guilty person to defend freedom, justice, and good.

Keywords: brotherhood of souls; solidarity with Ukraine in meme discourse; conceptual integration; conceptual blending

Celem artykułu jest prześledzenie dyskursu toczącego się w wirtualnej przestrzeni internetu, a dotyczącego realnych wydarzeń spowodowanych

rosyjską inwazją na Ukrainę z perspektywy międzyludzkich relacji (braterstwa dusz), jakie stworzył dramat wojny.

Zbrojna napaść Rosji na Ukrainę i opór, jaki Ukraińcy stawili najeźdźcom w obronie swojej wolności, dały podstawy do wywołania w polskim społeczeństwie uczuć gniewu wobec agresora i solidarności z broniącym się narodem. Choć w swojej historii sąsiedzkie relacje między naszymi krajami nie zawsze były przyjazne, jednakże atak na suwerenność Ukrainy stworzył poczucie zagrożenia i przywołał pamięć polskich zmagani z okupantem w obronie wolności. Masowy napływ uchodźców szukających w Polsce schronienia przed wojną stworzył szczególną sytuację bezpośredniego kontaktu z ofiarami wojny, wywołując współczucie i spontaniczną reakcję niesienia pomocy – zapewnienia bezpieczeństwa i warunków do życia uciekinierom oraz pojawienia się różnych form wsparcia dla walczących na froncie żołnierzy.

Działania wojenne na terenie Ukrainy stały się języczkiem u wagi wszystkich mediów, co dało asumpt do podjęcia badań socjologicznych, medioznawczych, kulturoznawczych i językoznawczych nad społecznym oddźwiękiem tragicznych wydarzeń toczących się tuż za granicą kraju, które odbiły się również na systemie wartości.

Problematykę aktywnego zaangażowania Polaków w udzielenie wsparcia (materialnego, czasowego, emocjonalnego) indywidualnym uchodźcom ukraińskim opracował zespół socjologów Uniwersytetu Warszawskiego. Wyniki badań nad motywacją osób udzielających pomocy uchodźcom, przedstawione w Raporcie Ośrodka Badań nad Migrantami z 2023 (Cwalina, Downarowicz i in. 2023), wnoszą cenne informacje dla zbadania procesu zbliżenia (zbratania), podczas którego obcy stają się bliscy. Biorąc pod uwagę powszechnie okazywaną solidarność z Ukrainą i szeroko zakrojone formy niesienia pomocy (od zbiorów darów i pieniędzy aż po przyjmowanie uchodźców pod swój dach), można mówić o nawiązaniu duchowej więzi między sąsiadującymi narodami – braterstwie dusz w obronie wartości, jakimi są wolność i suwerenność kraju.

Wśród analiz językoznawczych dotyczących sposobu mówienia o wojnie na terenie Ukrainy na uwagę zasługuje zbiorowe opracowanie badaczy ukraińskich poświęcone dynamice procesów systemowych oraz polityce językowej wobec wojny (Ażnjuk, red., 2024). W zbiorze tym Galina Jaworska zamieściła artykuł poświęcony metodom badania dyskursu o wojnie, wyznaczając w nim ramy tematyczne debaty (Jaworska 2004: 211–228).

Natomiast artykuł Doroty Zdunkiewicz-Jedynak, poświęcony analizie jednostek leksykalnych (*ludobójstwo*, *mord*, *masakra*, *pogrom*, *rzeź*) używanych przez publicystów w opisach okrucieństw Rosjan wobec ludności ukraińskiej, ukazuje zróżnicowany obraz wydarzeń wojennych w dyskursie medialnym z punktu widzenia emocjonalnego stosunku do ofiar oraz ocen bieżących wy-

darzeń z perspektywy doświadczeń wojennych zakorzenionych w świadomości Polaków (Zdunkiewicz-Jedynak 2022: 69–91).

Medioznawczą analizę obrazu pierwszego miesiąca wojny, jaki wyłonił się z dyskursu toczącego się w przestrzeni wirtualnej, przynosi opracowanie Wojciecha Kułagi i Weroniki Czepiec-Veltzé (Kułaga, Czepiec-Veltzé 2022). Ilościowa metoda analizy zawartości memów internetowych pozwoliła na ukazanie syntetycznego obrazu wojny przez pryzmat 16 kategorii tematycznych, ujawniając odmienne wobec mediów głównego nurtu postawy i opinie internautów dotyczące konfliktu rosyjsko-ukraińskiego.

Przytoczone wyżej analizy badawcze wnoszą wieloaspektową perspektywę dla badanego tu wąskiego zagadnienia, jakim jest refleksja nad conceptem braterstwa dusz w atmosferze wojny rosyjsko-ukraińskiej uwidocznioma w memach internetowych spontanicznie pojawiających się na platformach typu: *memy.pl*, *demotywatory.pl*, *kwejk.pl* oraz na takich portalach społecznościowych, jak: *Instagram*, *Facebook*, *Tik-Tok*. Wybór materiału podyktowany był specyfiką sieciowego przekazu, w którym role nadawcy i odbiorcy splatają się, gdyż obie strony wchodzić mogą w różnorodne interakcje, przetwarzając, kopiując, komentując i przekazując dalej treści zawarte w skondensowanym komunikacie cyfrowym zwanym memem (Kamińska 2011: 63). Powszechność dostępu do narzędzi cyfrowych służących do tworzenia memów sprawia, że zarówno nadawcą, jak i odbiorcą komunikatu może być każdy, kto ma dostęp do internetu. Natomiast szybkość rozprzestrzeniania się informacji w sieci umożliwia internautom śledzenie i komentowanie wydarzeń na bieżąco. Krążące w sieci, wciąż powielane, uzupełniane i modyfikowane memy stanowią zatem dla badacza cenny materiał odzwierciedlający wielogłosowy dyskurs, jaki toczy się wśród reprezentantów różnych środowisk. Z reguły komentarze zamieszczane na platformach komunikacyjnych, skupione wokół aktualnego problemu, wykazują tendencję do kreowania wspólnych norm i wartości. Powstawaniu wspólnot *online* sprzyjają takie serwisy internetowe, jak *Facebook*, *Twitter*, *Instagram*, zapewniając narzędzia do nawiązywania różnych form interakcji: czaty, fora, blogi itp. (Kamińska 2011: 278).

Popularność i atrakcyjność komunikacji memowej polega na tym, że między nadawcą a odbiorcą toczy się gra polegająca na pełnym odczytaniu zawartej w niej wielowarstwowej treści. Badacze komunikacji cyfrowej zwracają uwagę na intertekstowość przekazu memowego, która wynika ze sposobu łączenia znaków ikonicznych z werbalnymi, a także z odniesieniami do innych treści funkcjonujących w zbiorowej świadomości uczestników dyskursu memowego (Burkacka 2016: 80; Zdunkiewicz-Jedynak 2016: 59; Libura 2021: 28). Marta Wójcicka uważa memy internetowe za szczególnie ważną formę ekspresji w sieci i traktuje je jako przykład multimodalnego gatunku

pamięci zbiorowej (Wójcicka 2019: 45–51).

Ze względu na multimodalny charakter memów Agnieszka Libura (2021: 26) zaproponowała, by badać je za pomocą narzędzi teorii integracji pojęciowej Gillesa Fauconniera i Marka Turnera. Według jej autorów¹ integracja pojęć stanowi podstawową operację umysłu ludzkiego, obecną nawet w najprostszych procesach myślowych (jak postrzeganie analogii i różnic między obiektami). Badacze ci teorię integracji pojęciowej opierają na koncepcji przestrzeni mentalnych, które są:

niewielkimi pakietami pojęciowymi konstruowanymi podczas myślenia i mówienia dla celów doraźnego rozumienia i działania. Są one bardzo niekompletnymi zbiorami, zawierającymi różne elementy, strukturyzowanymi za pomocą ram i modeli kognitywnych (Fauconnier, Turner 2002: 102)².

Zdaniem autorów *The Way We Think* wyrażenia językowe nie mają stałego sensu, uważane są za twory dynamiczne, charakteryzujące się potencjałem znaczeniowym, który aktywizuje się w dyskursie, ujawniając swą treść w konkretnym kontekście społecznym i kulturowym.

Przyjmując za punkt wyjścia kontekst rosyjskiego ataku na Ukrainę, będziemy śledzić dynamikę procesu wyłaniania się sensu braterstwa dusz z dyskursu memowego, by odpowiedzieć na pytania, w jaki sposób objawia się poczucie wspólnoty, do jakich doświadczeń bądź przekonań będą odwoływać się nadawcy i odbiorcy komunikatów, jakie uczucia będą nimi kierować oraz jakie działania podejmą i czemu będą one służyć, a zwłaszcza jakie wartości będą podzielać. W jakich konfiguracjach czynniki te mogą prowadzić do wytworzenia się chwilowych lub bardziej trwałych więzi? W obliczu tragedii szczególne znaczenie dla kształtowania postaw braterstwa ma czynnik emocjonalny, który objawia się w całej gamie uczuć wywołanych grozą wydarzeń: radości z każdego zwycięstwa nad agresorem czy smutku, gniewu, złości na wieść o zbrodniach dokonanych przez napastnika.

Zgodnie z założeniami autorów *The Way We Think* proces integracji pojęciowej polega na stapianiu elementów zaczerpniętych z co najmniej dwóch przestrzeni wyjściowych (niewielkich pakietów mentalnych konstruowanych podczas myślenia i mówienia). Jednakże dla ich integracji (transferu wybranych elementów struktury znaczenia z jednej przestrzeni na drugą)

¹ Nawiązuję do teorii Gillesa Fauconniera i Marka Turnera przedstawionej w monografii *The Way We Think* (Fauconnier, Turner 2002), która została omówiona przez Ronalda Langackera na tle pozostałych kognitywnych ujęć teorii znaczenia w *Gramatyce kognitywnej*, wydanej w przekładzie polskim w 2009 roku (Langacker 2009: 48–84) oraz przez Agnieszkę Liburę, która tę teorię znacznie rozbudowała w monografii *Teoria przestrzeni mentalnych i integracji pojęciowej* (Libura 2010, 2011).

² Cytat w tłumaczeniu Agnieszki Libury (2010: 24).

konieczna jest trzecia przestrzeń – zwana generyczną (o tej samej strukturze co przestrzenie wyjściowe, ale bardziej od nich abstrakcyjna, zawierająca sam rdzeń odwzorowania, czyli ich część wspólną). Nowa struktura znaczeniowa – amalgamat pojęciowy – wyłania się w czwartej przestrzeni – przestrzeni amalgamatu, która przejmie wybrane elementy obu przestrzeni wyjściowych. Amalgamat powstaje w wyniku trzech procesów integracyjnych: kompozycji, uzupełniania i rozwoju, z których wyłania się nowe znaczenie o strukturze odmiennej w stosunku do obu przestrzeni wyjściowych oraz przestrzeni generycznej (Fauconnier, Turner 2002: 47–48; Libura 2010: 67).

Agnieszka Libura wprowadziła do przestrzeni amalgamatu komponent emocji, wskazując na jego twórczą rolę w procesie integracji pojęciowej.

Przyjmuję hipotezę, że scenariusze zdarzeń wywołujących uczucia są istotnym elementem amalgamatów, współtworzącym ich strukturę. Zwłaszcza odnalezienie w nowej konstrukcji znajomego scenariusza emocji – doskonale rozpoznawalnej i powtarzalnej struktury o charakterze generycznym – nadaje tej konstrukcji spójność oraz ułatwia jej postrzeganie jako pewnej całości (Libura 2010: 170, 2011: 89).

W artykule tym analizie poddane zostaną wybrane serie memów, które poprzez łączenie znaków ikonicznych (symboli, obrazów, gestów) i tekstowych (wpisanych bezpośrednio w obraz bądź zamieszczanych w oddzielnym polu i nawiązujących do treści zapisanych w społecznej pamięci) tworzą żywą narrację oddającą dynamikę punktów widzenia, obecną w dyskursie wywołanym rosyjską inwazją na Ukrainę.

Wydarzenie będące przedmiotem dyskursu można syntetycznie ująć w zdaniu: *Inwazja Rosji na Ukrainę wywołała w społeczeństwie polskim silne reakcje emocjonalne*. Schematyczna struktura tego wyrażenia odpowiada prototypowej formule scenariusza zdarzenia negatywnego, wywołującego reaktywne emocje, która pasuje do opisu zdarzeń wojennych jako rama kognitywna sytuacji granicznej (wojny): *wydarzyło się/dzieje się coś złego, z tego powodu czuję... x*.

Anna Wierzbicka konsekwentnie stosuje prototypowy model opisu emocji (w różnych językach) w ramach scenariuszy zdarzeń, które je wywołały (Wierzbicka 1971, 1999: 138–162, 163–188). Agnieszka Mikołajczuk, nawiązując do treści referatu wygłoszonego przez Annę Wierzbicką w 2003 roku, przytacza cztery zestawy komponentów współtworzących typowe scenariusze uczuć z grupy smutku, gniewu i strachu (Mikołajczuk 2004: 36):

1. *Może mi się stać coś złego; nie chcę, żeby mi się to stało* (strach).
2. *Stało się (dzieje się) coś złego; nie chcę, żeby (mi) się działy takie rzeczy* (smutek).
3. *Ktoś zrobił coś złego; nie chcę, żeby ten ktoś robił takie rzeczy* (gniew).
4. *Ludzie mogą myśleć o mnie coś złego; nie chcę tego* (wstyd).

Scenariusze reaktywnych uczuć internautów wywołanych tragicznymi zdarzeniami na Ukrainie znajdują wyraz w seriach memów komunikujących bądź pozytywne uczucia wobec ofiar przemocy i strony broniącej się, bądź emocje negatywne wobec agresora. W obu przypadkach towarzyszy im potrzeba podjęcia działań na rzecz adresata. Zarówno wszczęte akcje (różne formy wsparcia duchowego i materialnego), jak i towarzyszące im emocje współtworzą swoistą więź z ofiarami wojny, rozumianą tu jako braterstwo dusz.

Pierwszą grupę stanowią memy, w których postawa braterstwa wyrażana jest poprzez chęć niesienia pomocy walczącej Ukrainie. Scenariusze działań powodowanych uczuciami współczucia wpisują się w model pozytywnych reakcji na złe wydarzenia, który Anna Wierzbicka ujmuje w formule:

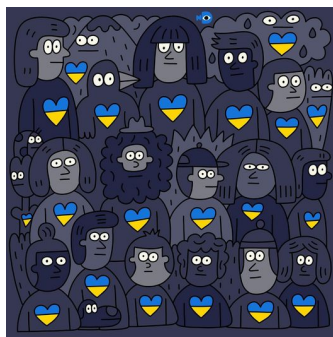
Czuję coś dobrego wobec ciebie.

Z tego powodu, kiedy mówię do ciebie, chciałbym coś dobrego dla ciebie zrobić (Mikołajczuk 2004: 36; Wierzbicka 1999: 166–167, 179).

Jedną z licznych form manifestowania braterstwa duchowego z Ukrainą stanowi inicjatywa, z jaką wyszli artyści, którzy na portalu <https://red-fox.pl/solidarni-z-ukraina> stworzyli serię cyfrowych projektów graficznych z przeznaczeniem do rozpowszechniania ich w sieci poprzez powielanie, dowolne uzupełnianie treścią, modyfikowanie obrazu, dając tym samym internautom asumpt do włączenia się do akcji uruchomienia łańcucha solidarności w necie:

W tej serii projektów graficznych, o rozmiarze banerów 1200×800px i 1200×628px, chcemy symbolicznie pokazać solidarność Polaków i wszystkich tych osób, którym leży na sercu dramatyczna sytuacja na Ukrainie. Znajdziecie tu również grafiki poświęcone samej wojnie w Ukrainie i konkretnym wydarzeniom związanym z napaścią wojsk rosyjskich na naszego wschodniego sąsiada. [...] Za pośrednictwem tych grafik możesz wyrazić swoje poparcie dla walczącej Ukrainy oraz współczucie rodzinom zabitych żołnierzy i zamordowanych cywilów. Grafiki są przygotowane specjalnie do udostępniania na portalach społecznościowych oraz umieszczania na stronach internetowych. Zachęcamy do pobierania darmowych banerów i wstawiania ich na swojej stronie <https://red-fox.pl/solidarni-z-ukraina>.

Mem 1. Internauci solidarni z Ukrainą

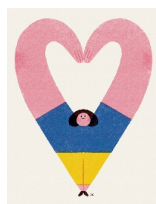

1. https://www.designalive.pl/artysci-dla-ukrainy/Nina_Dzywulska.jpg

Pierwszy z serii obraz przedstawia wyłaniające się z ciemności twarze o świecących się oczach i sercach w barwach flagi Ukrainy. Brak werbalnego komentarza zastępuje presuponowany symboliką obrazu tekst: „wszyscy w sieci czuwamy i całym sercem jesteśmy z wami”. Graficzny przekaz duchowego wsparcia powstaje w wyniku selektywnej integracji elementów zaczerpniętych z kilku przestrzeni mentalnych, zawartych w symbolice serc, ukraińskiej flagi, czarnej barwy tła (nocy) i wielokrotnionego obrazu otwartych w ciemności oczu (czuwanie) obserwatorów połączonych w sieci.

Tak intencja artystów, jak i treść przekazu, potwierdzają spostrzeżenie Anny Wierzbickiej dotyczące charakterystyki polskiego dyskursu, w którym ceni się zwłaszcza pozytywne uczucia skierowane do adresata, co jej zdaniem znajduje wyraz w komunikacji językowej i pozajęzykowej (Wierzbicka 1999: 166–167, 179).

Memy 2–6. Gesty solidarności artystów z Ukrainą

2. https://www.designalive.pl/artysci-dla-ukrainy/Beata_Sliwińska_serce_dla_ukrainy.png

3. https://www.designalive.pl/artysci-dla-ukrainy/Hania-Kmieć_„Love”.jpg

4. https://www.designalive.pl/artysci-dla-ukrainy/Paweł_Szlotaw_7.png

5. https://www.designalive.pl/artysci-dla-ukrainy/Zuzanna-Młotek_Pokój_4.png

6. https://www.designalive.pl/artysci-dla-ukrainy/Rick_Berkelmans_16.jpg

Wprawdzie artyści pozostawili internautom dowolność w doborze treści, niemniej jednak już sama grafika, operując powszechnie znanymi symbolami – serca, niebiesko-żółtej kolorystyki flagi ukraińskiej czy też intertekstowego symbolu białego gołąbka (nawiązującego zarówno do treści biblijnych, jak i słynnego „gołąbka pokoju” autorstwa Pabla Picassa³), łącznie z gestem bratniego uścisku – kreuje czytelny przekaz solidarności z adresatem.

³ Odwołuję się tu do cennych uwag Recenzenta, który zwrócił uwagę na kontekst powstania słynnego szkicu gołąbka wykonanego przez Pabla Picassa na serwetce w restauracji wrocławskiego hotelu Monopol, podczas wizyty artysty we Wrocławiu i rozmów z uczestnikami Światowego Kongresu Intelktualistów w Obronie Pokoju w 1948 roku. Drugim utrwalonym na papierze obrazem gołąbka jest litografia powstała w roku 1949.

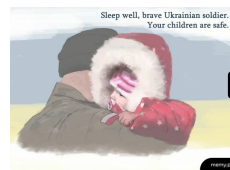
Memy 7–9. Pomoc dla uchodźców z Ukrainy

7. <https://kmag.pl/article/grafika-symbolizujaca-pomoc-polakow-uchodzcom-z-ukrainy-podbija-internet>

8. <https://red-fox.pl/wp-content/uploads/2022/03/pomoc-dla-ukrainy-grafika-na-facebook.jpg>

9. <https://kwejk.pl/obrazek/3884934/dla-ukrainskiego-zolnierza.html>

Potrzebę działania w formie przyjęcia uchodźców pod swój dach oraz otoczenia opieką rodzin walczących żołnierzy, ilustrują memy 7–9. Choć pierwsza ilustracja nie zawiera tekstu wpisanego w obraz, jak w przypadku dwu ostatnich, to jednak stanowi przykład najbardziej skondensowanego, wielowymiarowego komunikatu. Dwudzielna kompozycja po lewej stronie przedstawia postać młodego człowieka oznaczonego literą A (anonimowego wolontariusza). Natomiast prawą stronę wypełnia obraz polskiej flagi złożonej z pokrytego białymi chmurkami (bezpiecznego) nieba oraz czerwonego pola maków, na którym widnieje domek oznaczony barwami ukraińskiej flagi – gotowy na przyjęcie uchodźców. Czerwone maki jednoznacznie kojarzą się z walkami pod Monte Casino (i słynną pieśnią o makach, które na polu bitewnym wyrosły z polskiej krwi). Na concept braterstwa dusz składają się czytelne symble flag, z których jedna użyczyła niebiesko-żółtych barw na oznaczenie polskiego domu – bezpiecznego azylu dla uchodźców, podczas gdy w obraz polskiej flagi wspiane zostały wielowarstwowe odniesienia do utrwalonych w zbiorowej pamięci doświadczeń wojennych, analogicznych do tych, które toczą się obecnie na terenie Ukrainy.

Dwa pozostałe komunikaty, oprócz czytelnej grafiki, zawierają też przekaz werbalny. Mem 8. przedstawia cienie postaci rodziny uchodźców z dziećmi otoczonej niebiesko-żółtym sercem. Symbol serca, jego kolorystyka oraz zamieszczony w oddzielnym polu tekst „Pomoc dla Ukrainy” tworzą czytelny apel do odbiorcy, odwołujący się do uczuć współczucia i nawołujący do

W Warszawie jest jeszcze mural gołąbka pokoju na gmachu Wydziału Technologii Chemicznej Politechniki Warszawskiej przy Al. Niepodległości 222, namalowany w 1955 roku z okazji Światowego Festiwalu Młodzieży. Bardzo wymownym symbolem jest też graffiti zamieszczone na murze oddzielającym osiedla żydowskie od Palestyny. Gołąbek pokoju – autorstwa Banksy’ego – przedstawiony w kamizelce kuloodpornej i z gałązką oliwną w dzióbku.

udzielania pomocy. Mem 9. przedstawiający postać anonimowego mężczyzny (żołnierza?) tulącego w ramionach ukraińskie dziecko jest gestem solidarności z walczącymi na froncie Ukraińcami, o czym mówi zamieszczony ponad obrazkiem tekst: „Śpij spokojnie odważny ukraiński żołnierzu, Twoje dziecko jest bezpieczne”.

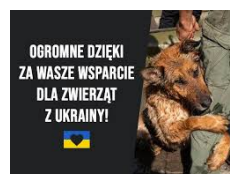
Memy 10–12. Wsparcie dla Ukrainy

10. <https://demotywatory.pl/5122034/Piekny-gest-Kuby-Kuba-Blaszczykowski-przeznaczyl-250-tysiecy>

11. <https://demotywatory.pl/5131697/Wesolych-Swiat-Wielkanocnych-bracia-Ukraińcy>

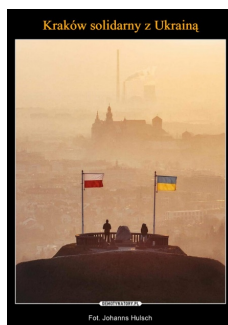
12. <https://www.facebook.com/100057239478353/posts/pies-tuli-sie-do-mężczyzny-ktory-uratowal-go-z-powodzi-w-chersoniu-zdjecie-obieglo/752176130033696/>

Serię pozytywnych uczuć wobec uchodźców reprezentują memy informujące o różnych formach wsparcia. Przekazanie sumy pieniędzy na pokrycie bieżących potrzeb dla mieszkańców Ukrainy przez znanego piłkarza Kubę Błaszczykowskiego jest zarówno gestem jego dobrej woli, jak i przykładem do naśladowania dla celebrytów. Pisanki przedstawiające złote słoneczniki na błękitnym tle namalowane dla „braci Ukraińców z okazji Świąt Wielkanocnych” – jak głosi dedykacja – stanowią bardzo ciepły przekaz stworzenia namiastki domowej atmosfery świątecznej dla pozbawionych własnego dachu nad głową uciekinierów od okropieństw wojny. Niezwykle poruszający jest też obraz wychudzonego, przerażonego psa, który przywarł do nogi wolontariusza ratującego go z powodzi w Chersoniu. Zdjęcie to obiegło cały świat, stając się ikoną cierpienia wszystkich niewinnych ofiar wojny – ludzi i zwierząt – potrzebujących opieki i schronienia. Na concept braterstwa dusz składają się zatem pakiety pojęć odnoszące się do form pomocy dających poczucie bezpieczeństwa: zaspokajania podstawowych potrzeb materialnych, duchowych oraz witalnych (ratowanie zwierząt).

Memy 13–15. Zewnętrzne oznaki solidarności z Ukrainą

13. <https://demotywatory.pl/5156348/Andrij-Szewczenko-przekazuje-Robertowi-Lewandowskiemu>

14. <https://demotywatory.pl/5133300/Krakow-solidarny-z-Ukraina>

15. <https://red-fox.pl/wp-content/uploads/2022/05/jestesmy-z-wami-wojna-rosja-ukraina-grafika.jpg>

Memy 13–15 wskazują na powszechne w polskim społeczeństwie manifestowanie solidarności z Ukrainą poprzez umieszczanie na ubraniach symbolicznych niebiesko-żółtych wstążek oraz oznaczeń polskiej i ukraińskiej flagi jako form poparcia dla narodu ukraińskiego w wojnie przeciwko Rosji. Zwłaszcza mem 13., przedstawiający scenę przyjęcia przez kapitana drużyny piłkarskiej Roberta Lewandowskiego opaski w barwach ukraińskiej flagi, by wystąpić z nią na mundialu, stanowi spektakularny gest wsparcia dla walczącej Ukrainy na arenie międzynarodowej. Zamieszczane na ubraniach symboliczne znaki poparcia dla walczących o wolność Ukraińców nawiązują do form manifestowania oporu społecznego w Polsce w czasie stanu wojennego, gdy komunistyczne władze przystąpiły do tłumienia ruchu solidarnościowego. Integracja pojęciowa polega zatem na stapianiu treści zawartej w symbolice znaków i gestów poparcia z konotacjami z okresu solidarności, mocno zakorzenionymi w zbiorowej pamięci Polaków.

Memy 16–18 otwierają serię wyrażającą uczucia gniewu wobec agresora wywołanego strachem przed możliwością rozszerzenia się konfliktu poza granice Ukrainy, przywołującego pamięć analogicznych doświadczeń wojennych w Polsce.

Podjęta przez internautów akcja informacyjna ma na celu ukazanie rozmiaru zbrodni wojennych, jakich dopuścili się rosyjscy żołnierze na obszarach okupowanych. Na przedstawionych poniżej dwu pierwszych obrazach czarna barwa tworzy tło, na którym zamieszczono nazwy obróconych w perzynę miast. Na pierwszym obrazie w górnej części czerwona barwa sugeruje łunę pożarów unoszącą się nad zgłiszczami, na drugim zaś białe cyfry z naniesio-

Memy 16–18. Krzyk prawdy o zbrodniach wojennych

16. <https://red-fox.pl/wp-content/uploads/2022/04/bucza-irpien-borodzianka-hostomel-rosyjska-okupacja-grafika-do-posta-na-facebooku.jpg>

17. <https://red-fox.pl/wp-content/uploads/2022/09/izium-ekshumacja-436-cial-w-oswobodzonym-miescie.jpg>

18. <https://red-fox.pl/wp-content/uploads/2022/03/wojna-na-ukrainie-grafika-do-posta-facebook-rosyjska-operacja-specjalna.jpg>

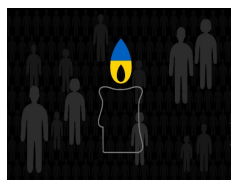
nymi nań krzyżami informują o liczbie ofiar wydobytych podczas ekshumacji. Natomiast mem trzeci (nr 18) kontrastowo zawiera białe tło, z którego wyłaniają się szarawe zarysy postaci rodziny z dziećmi, splamione krwią, by zaznaczyć niewinność przypadkowych ofiar. Mem 18. jest wykorzystywany w dyskursie po raz kolejny, ale już w zmodyfikowanej postaci i w nowym kontekście sytuacyjnym. W miejsce serca otaczającego rodzinę uchodźców nowy kreator zamieścił plamy krwi na ich ciałach, dodając sarkastyczny napis „Rosyjska operacja specjalna”. Wszystkie trzy przykłady wchodzą ze sobą w interakcję, tworząc wspólną narrację – krzyk prawdy o zbrodniach dokonanych na ludności cywilnej. Intertekstowość memów ujawnia się ponadto przez analogię do sposobów przedstawiania okrucieństw Rosjan wobec mieszkańców okupowanych miast w dyskursie prasowym za pomocą słów: *ludobójstwo*, *mord*, *masakra*, *pogrom*, *rzeź* i ich odwołań do polskich kontekstów doświadczeń wojennych z bliskiej i dalekiej przeszłości, nadal żywych w społecznej pamięci (Zdunkiewicz-Jedynak 2022: 69–91). Intencją przekazu jest z jednej strony okazanie współczucia ofiarom i ich rodzinom, z drugiej zaś bezwzględne potępienie sprawców masakry. Dyskurs medialny ujawnia system wartości wspólny wszystkim nurtom przekazu (prasowym i memowym), w którym na czoło wysuwa się sprawiedliwość, prawda i solidarność jako reakcja na zło wyrządzone przez najeźdźcę. Sens braterstwa wyłania się z integracji pojęć i wartości, zrodzonych przez uczucia współczucia dla cierpienia i sprzeciwu wobec okrucieństw wojny.

Przeciwagę dla obrazów zniszczeń reprezentuje gupa memów nr 19–21. Trzy obrazy przedstawiające kolejno: płonącego feniksa (z odwróconym napisem TODAY w lewym dolnym rogu i TOMORROW w górnej części), symboliczną świeczkę upamiętniającą śmierć ludności z okupowanych miast

Memy 19–21. Hołd dla bohaterskiej walki Ukraińców o wolność

19. https://www.designalive.pl/artysci-dla-ukrainy/Henryk_Hradziej_Phenix.jpg

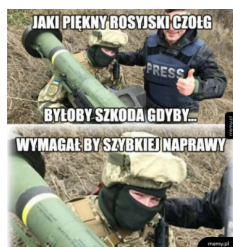
20. <https://red-fox.pl/wp-content//zapal-swieczke-za-zamordowanych-w-okupowanych-miastach-ukrainy-grafika-facebook.jpg>

21. https://www.designalive.pl/artysci-dla-ukrainy/Henryk_Kwiatk_Syrenaka-zaWolnosc-.jpg

Ukrainy oraz symbol walczącej syrenki warszawskiej na tle ukraińskiej flagi, są wymownym gestem solidarności i hołdu polskich artystów-grafików dla bohaterskiej walki Ukraińców. Duchową więź budują pozasieciowe konteksty nawiązujące do powstańczego zrywu Warszawy, z czym łączy się gloryfikacja wolności, podczas gdy symbol Feniksa nadaje sens poniesionej DZISIAJ ofiary i niesie nadzieję na JUTRO odrodzone z popiołów, a symbol zapalanej świecy oświetlający szare cienie ludzkich postaci stanowi wyraz pamięci dla cywilnych ofiar wojny i hołdu dla obrońców wolności. Duchową więź tworzy integracja treści zawartych w symbolach bohaterskiej walki o wolność.

Memy 22–24. Ośmieszanie rosyjskiej armii *versus* bohaterstwo żołnierzy ukraińskich

22. <https://kwejk.pl/tag/wojna-ukraina-z-rosja>

23. <https://kwejk.pl/tag/wojna-ukraina-z-rosja>

24. <https://belsat.eu/pl/news/08-05-2022-nieudolnosc-rosjan-wdziecznym-tematem-zartow-humor-jako-sposob-walki-z-rosyjskim-najejdzca>

Dynamikę kształtowania postaw braterstwa dusz w narracjach memowych wyznaczają skrajne uczucia, które plasują się na antypodach skali wartości: solidarności, współczucia dla ofiar, podziwu dla bohaterstwa obrońców wolności oraz gniewu, złości i pogardy wobec najeźdźcy. Upust negatywnym emocjom dali internauci w seriach humorystycznych memów, w których nieudolne poczynania armii rosyjskiej przeciwstawiane są bohaterskim czynom żołnierzy ukraińskich. Ośmieszenie okupanta w celu osłabienia morale armii rosyjskiej i podniesienia na duchu żołnierzy ukraińskich stanowi kontynuację wewnątrzsieciowych nawiązań tekstowych w zakresie wspólnoty norm i wartości – potępiania agresji i obrony wolności – leżących u podstaw solidaryzowania się w duchu braterstwa z narodem ukraińskim. Pozasieciowe odniesienia sięgają okupacyjnych doświadczeń Polaków i analogicznych sposobów wyśmiewania najeźdźcy w odwecie za poniesione cierpienia⁴, co znajduje wyraz w memach 22–23. Podobnie mem 24., przedstawiający obronę Wyspy Wężowej, ma również wymowę humorystyczną. Grafika, na której pojedynczy żołnierz ukraiński stawia opór załodze okrętu wojennego, sugeruje nieudolność Rosjan. Jednakże determinacja obrońców Wyspy Wężów przywodzi na myśl polskie Weterplatte, przez co obraz ten nabiera dodatkowych treści symbolicznych, które budują poczucie więzi i leżą u podstaw poczucia braterstwa dusz wobec tej wojny.

Memy 25–28. Zły Putin – agresor *versus* Zeleni – obrońca narodu

25. https://www.designalive.pl/artysci-dla-ukrainy/Ola_Jasionowska,,Zło'9.png

26. https://www.designalive.pl/artysci-dla-ukrainy/Paweł_Jońca.jpg

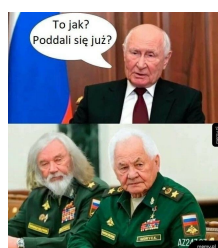
27. https://www.designalive.pl/artysci-dla-ukrainy/Beata_Śliwińska_Barrakuz.jpg

28. <https://x.com/aloksandal/status/1497676612229234688/photo/1>

⁴ Problematyce śmiechu w obliczu kryzysu społecznego (wojny, okupacji) poświęcona jest monografia Przemysława Pawła Grzybowskiego pt. *Śmiech życia i śmierci. Od osobistych historii po edukację pamięci o okupacji, gettach i obozach koncentracyjnych*. Książka zawiera autentyczne świadectwa oporu wyrażanego poprzez śmiech w okupowanej Polsce (Grzybowski 2025: 77–234).

Centralnym elementem warstwy ikonicznej memów 25. i 27. są twarze prezydentów z wyrazistą mimiką. Puste oczy oraz nieludzka kolorystyka niebieskiej maski, przedstawiającej twarz Putina jako demona zła, przeciwstawiana jest idyllicznemu portretowi Zełeńskiego, którego twarz o łagodnym spojrzeniu i delikatnym uśmiechu wyłania się na tle kwiatów słonecznika. W memach 26. i 28. wizerunki całych postaci – Putina przedstawionego jako niedźwiedzia depczącego flagę Ukrainy oraz Zełeńskiego w rycerskiej zbroi – przyjmują wyraziste postawy typowe dla bohatera pozytywnego i negatywnego. Satyryczne grafiki stanowią element publicznego dyskursu, w którym wspólny śmiech z agresora pełni funkcję terapeutyczną i buduje relację braterstwa.

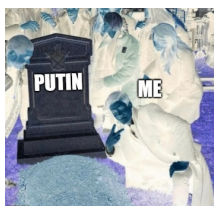
Memy 29–32. Kpiny z Putina

29. https://memy.pl/mem/404592/Agresja_na_Ukraine#google_vignette

30. <https://kwejk.pl/obrazek/3880807/panie-putineczku-idi-na-chj.html>

31. <https://imgflip.com/i/7w6qbe>

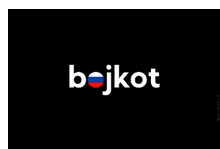
32. <https://kwejk.pl/obrazek/3879529/skonczmy-to.html.jpg>

Podszyte czarnym humorem ilustracje przedstawione w dwóch pierwszych memach wykorzystują kontrast między wizerunkiem podstarzałego prezydenta Rosji w towarzystwie równie starych generałów a młodzieńczym wyglądem Włodymyra Zełeńskiego i kreują życzeniową narrację zdarzeń, w których Rosja nie jest w stanie pokonać oporu Ukrainy. Sarkastyczną wymowę uzupełniają teksty: retoryczne pytanie starego Putina skierowane do posiwiślałych generałów: „Czy oni się już poddali?” oraz poufały ton prezydenta Ukrainy, w którym zwraca się on do prezydenta Rosji: „Panie Putineczku ziemia ukraińska jest własnością narodu ukraińskiego, do Pana należy jedynie pięć metrów pod ziemią”, sugeruje poczucie moralnej przewagi nad wrogiem i potrzebę okazania mu pogardy.

Natomiast w drugim zestawieniu memów tejże serii mamy do czynienia z najbardziej jaskrawym odwróceniem wartości. Zawarte w nich złorzeczenie z presuponowaną mocą sprawczą, wywołane gniewem, nabiera wartości pozy-

tywnej, ponieważ wymierzone jest w źródło zła. Graficznie i tekstowo wydany przez internautów wyrok śmierci na Putina za zbrodnie wojenne odwołuje się do zbiorowego poczucia sprawiedliwości i czysto ludzkiej potrzeby ukarania winnego.

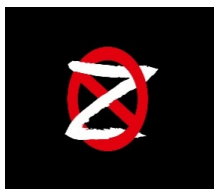
Memy 33–36. Nakazy i zakazy – kodeks moralny zachowań wobec Rosji

33. <https://red-fox.pl/wp-content/uploads/2022/04/bojkot-rosyjskich-produktow-grafika-do-posta-na-facebooku.jpg>

34. <https://red-fox.pl/wp-content/uploads/2022/04/nie-kupuje-rosyjskich-produktow-grafika-do-posta-na-facebooku.jpg>

35. <https://red-fox.pl/wp-content/uploads/2022/04/stop-zbrodniom-na-ukrainie-grafika-do-posta-na-facebooku.jpg>

36. <https://red-fox.pl/wp-content/uploads/2022/05/wojna-w-ukrainie-stop-war-in-ukrainie-grafika.jpg>

Podczas gdy w memach z grupy „zły Putin” główna siła gniewu, wyrażona grafikami w formie czarnego humoru i tekstami naszpikowanymi sarkazmem, skierowana była na prezydenta Rosji, to w ostatnim zestawie (numery 33–36) winą za wojnę obarczony został cały naród rosyjski, co wyrażają udostępnione przez artystów grafiki. Powszechnie stosowane symbole zakazu i nakazu komunikują treści domagające się zaprzestania działań wojennych wobec Ukrainy oraz bojkotu rosyjskich produktów. Jednolite formy grafik wpisanych w czarne tło nawiązują do utworzenia wspólnego frontu przeciwko wrogiemu państwu, wzywając do stosowania restrykcyjnych norm postępowania wobec wszystkiego, co służy wspieraniu rosyjskiej gospodarki – zarówno zakupów rosyjskich towarów, jak i produktów zagranicznych koncernów, które nie wycofały swych firm z Rosji, czym w Polsce zasłużyły na potępienie.

* * *

Scenariusze działań na rzecz solidarności z Ukrainą odzwierciedlają skalę emocji towarzyszących tworzeniu więzi duchowego braterstwa – od entuzjastycznych reakcji gloryfikujących bohaterstwo obrońców, wyrażanych gorącym poparciem dla prezydenta Ukrainy, i kpin z nieudolności żołnierzy rosyjskich i Putina, po strach i grozę, wywołane doniesieniami o zbrodniach na ludności cywilnej. Pozytywnym emocjom idącym w parze z szeroko za-

krojonymi formami pomocy i wsparcia przeciwstawiane są uczucia gniewu i złości, wymierzone przeciwko sprawcy tragedii, które znalazły wyraz w różnych formach: od ośmieszania okupanta i życzenia śmierci Putinowi po nawoływanie do bojkotu rosyjskiej gospodarki. Negatywne emocje, godząc w źródło zła, odnoszą się tym samym do moralnego prawa ukarania winnego w imię wartości wyższych (sprawiedliwości i dobra)⁵. Wykorzystanie agresywnego śmiechu w postaci satyry i karykatury służyło podniesieniu na duchu walczących żołnierzy ukraińskich oraz dawało upust uczuciu pogardy dla agrsora.

Konstrukcja przedstawionych tu serii memów oparta jest na integracji pojęć braterstwa (relacji międzyludzkich nie opartych na związkach krwi) i duszy (niematerialnej części istoty ludzkiej – sfery psychicznej, mentalnej i uczuciowej). Ramę interpretacyjną dla konceptu polsko-ukraińskiego braterstwa dusz wyznacza kontekst dramatu wojennego na Ukrainie, który wstrząsnął polską opinią publiczną. Nowe znaczenie konceptu „braterstwa dusz”, jakie wyłoniło się z treści memów będących reakcją na kryzys społeczny, wywołany dramatem wojny na terenie sąsiedniego państwa, obejmuje zintegrowane treści komunikowane przez symbole (serca, feniksa, gołębia, światła świec, flagi), gesty solidarności przedstawiane tekstowo i ilustrowane graficznie, scenariusze działań i zawarte w nich emocje, które odzwierciedlają solidarną wobec Ukrainy postawę internautów. Struktura znaczeniowa amalgamtu pojęciowego *braterstwo dusz* w kontekście tragedii wojennej opiera się na integracji pojęć właściwych duszy (miłosierdzia, prawdy, wolności, sprawiedliwości, nadziei) i braterstwa – bliskości wynikającej z podobieństwa doświadczeń wojennych żywych w zbiorowej pamięci i wynikającego stąd współczucia i współprzeżywania dramatu, czemu towarzyszą działania niesienia pomocy i wyrażania wsparcia.

Memetyczny ruch w sieci w obronie Ukrainy, spontanicznie zorganizowany przez internautów w pierwszych miesiącach po rozpoczęciu rosyjskiej „operacji specjalnej”, ujawnił siłę cyfrowego komunikatu, który – jak zauważył reporter „Gazety Wyborczej” – wywarł wpływ na przebieg wydarzeń wojennych:

Co wspólnego mają czeski Krecik, most Kerczeński i słynni obrońcy z Wyspy Wężowej? Wszyscy stali się bohaterami memów, które już nie są wyłącznie „śmiesznymi obrazkami”,

⁵ Agnieszka Mikołajczuk tłumaczy gniew jako pojęcie złożone, wpisane w schemat zaburzenia równowagi, harmonii. W przypadku, gdy przyczyną gniewu jest zło wyrządzone przez sprawcę gniewu, a działania podmiotu mają na celu wyrównanie krzywd, to tłumaczyć je należy jako dążenie do przywrócenia równowagi (Mikołajczuk 1996: 138).

ale realnie zmieniły przebieg wojny w Ukrainie. Czy w „obronę memetyczną” powinny inwestować kolejne kraje na świecie?⁶

Odpowiedzią na retoryczne pytanie jest już sam tytuł cytowanego wyżej artykułu – „Jutronauci”. Nazwa ta szybko nabrała realnego znaczenia, gdy kolejny kryzys wywołany konfliktem palestyńsko-izraelskim ponownie wstrząsnął opinią publiczną, a w sieci pojawiły się relacje dokumentujące akty eksterminacji ludności palestyńskiej przez armię izraelską, co wywołało liczne akcje protestacyjne (zwłaszcza w środowiskach studenckich) na całym świecie.

Literatura

- Ażinjuk Bogdan M. (red), 2024, *Mova i vijna: dinamika movnoj sistemy i movna polityka*, Kyjiw: Vidavničij dim Dimitra Burago. DOI: 10.61913/burago-publishing-house-23.6.
- Burkacka Iwona, 2016, *Intertekstualność współczesnej komunikacji. Memy a teksty kultury*. „Poznańskie Spotkania Językoznawcze” 32, s. 75–91, <https://doi.org/10.14746/psj.2016.32.6>.
- Cwalina Maria, Downarowicz Paweł i in., 2023, *Prywatne przyjmowanie i wspieranie osób uciekających przed wojną w Ukrainie*. Raport Badawczy, CMRWorkingPapers 136/194, Ośrodek Badań nad Migrantami, Warszawa, <https://www.migracje.uw.edu.pl/publikacje/prywatne-przyjmowanie-i-wspieranie-osob-uciekajacych-przed-wojna-w-ukrainie-raport-badawczy/> (dostęp: 03.06.2004).
- Fauconnier Gilles, Turner Mark, 2002, *The Way We Think. Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*, New York: Basic Books.
- Grzybowski Przemysław Paweł, 2025, *Śmiech życia i śmierci. Od osobistych historii po edukację pamięci o okupacji, gettach i obozach koncentracyjnych*, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Jaworska Galina, 2024, *Diskurs Vijny (kilka metodologicznych pytań)*, [w:] B.M. Azhinjuk (red.), *Mova i vijna. Dinamika movnoj sistemy – i movna politika*, Kyjiw: Vidavničij dim Dimitra Burago.
- Kamińska Maria, 2011, *Nieczne memy. Dwanaście wykładów o kulturze Internetu*, Poznań: Galeria Miejska „Arsenał”.
- Kołowiecki Wiktor, 2012, *Memy internetowe jako nowy język internetu*, „Kultura i Historia”, <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/pl/archives/3637>.
- Kułaga Wojciech, Czepiec-Veltzé Karina, 2022, *Obraz pierwszego miesiąca wojny w Ukrainie w memach internetowych*. „Media i Społeczeństwo” 17, 2, s. 82–100, <https://doi.org/10.5604/01.3001.0016.3048>.
- Langacker Ronald, 2009, *Gramatyka kognitywna*, Kraków: TAiWPN Universitas.
- Libura Agnieszka, 2010, *Teoria przestrzeni mentalnych i integracji pojęciowej. Struktura modeli i jego funkcjonalność*, Wrocław: Wydawnictwo UWr.

⁶ Zob.: <https://wyborcza.pl/Jutronauci/7,165057,29045892,memy-zmienily-losy-wojny-w-ukrainie.html> (dostęp: 26.04.2004).

- Libura Agnieszka, 2011, *Rola emocji w tworzeniu amalgamatów kognitywnych*, [w:] *Przestrzenie kognitywnych poszukiwań*, red. Alina Kwiatkowska, Łódź: Wydawnictwo UŁ, s. 77–95, <https://doi.org/10.18778/7525-669-7.07>.
- Libura Agnieszka, 2021, *Integracja pojęciowa w memach internetowych zawierających wyobrażenia gestów*, [w:] *Metafory ucieleśnione*, red. Marek Hetmański, Andrzej Zykubek, Lublin: Wydawnictwo Academicon, s. 25–47, <https://doi.org/10.52097/acapress.9788362475810.25-47>.
- Mikołajczuk Agnieszka, 1996, *Kognitywny obraz gniewu we współczesnej polszczyźnie*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 8, s. 131–146.
- Mikołajczuk Agnieszka, 2004, *Uczucia w języku. Między naturą a kulturą*, „Poradnik Językowy” 6, s. 33–46.
- Wierzbicka Anna, 1999, *Emocje. Język i skrypty kulturowe*, tłum. Jolanta Szpyra, [w:] *Język – umysł – kultura*, red. Jerzy Bartmiński, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 163–188.
- Wójcicka Marta, 2019, *Mem internetowy jako multimodalny gatunek pamięci zbiorowej*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Zdunkiewicz-Jedynak Dorota, 2016, *Intertekstualność współczesnej komunikacji internetowej. Intertekstualne odwołania wewnątrzgatunkowe w memach*, „Poznańskie Spotkania Językoznawcze” 32, s. 57–73, <https://doi.org/10.14746/psj.2016.32.5>.
- Zdunkiewicz-Jedynak Dorota, 2022, *Ludobójstwo, zbrodnia, pogrom, rzeź, masakra, makabra. . . Jakie obrazy kognitywne są zakodowane w semantycznej strukturze synonimów określających okrucieństwa wobec grup etnicznych? (uwagi na marginesie tekstów informacyjnych i publicystycznych dotyczących wojny na Ukrainie)*, „Stylistyka” XXXI, s. 69–91, <https://doi.org/10.25167/Stylistyka31.2022.4>.

Streszczenie: Artykuł poświęcony jest fenomenowi polsko-ukraińskiego braterstwa dusz, jaki powstał wskutek rosyjskiej inwazji na Ukrainę. Autorka poddała analizie dyskurs memowy, w którym internauci wyrażali swoje poparcie dla ofiar wojny i walczących żołnierzy. Multimodalność i intertekstowość komunikatów cyfrowych sprzyjają twórczej ekspresji, natomiast możliwość ich rozpowszechniania, powielania i modyfikowania pozwala każdemu internaucie uczestniczyć w multigłosowym dyskursie. Analiza memów wyrażających poparcie dla Ukrainy wykazała, że ich struktury powstały w wyniku integracji pojęciowej: braterstwa duszy w kontekście wojny, tworząc amalgamat pojęciowy. Konceptualizacja braterstwa w sytuacji dramatu wojennego przebiega zatem według wzoru: wydarzenie oceniane jako złe (atak Rosji na Ukrainę) wywołuje reaktywne emocje podmiotu obserwującego (gniew, złość, strach), pociągając za sobą konkretne działania na rzecz ofiary: pozytywne (organizowanie pomocy i wsparcia) oraz negatywne (działania na szkodę agresora), które jednak zyskują wartość pozytywną ze względu na motywację działań. Godząc w sprawcę zła, odnoszą się tym samym do moralnego prawa ukarania winnego w imię obrony wolności, sprawiedliwości i dobra.

Słowa kluczowe: braterstwo dusz; solidarność z Ukrainą; dyskurs memowy; amalgamat pojęciowy; integracja pojęciowa